

Верховний
Суд

Воєнні злочини: особливості кваліфікації за міжнародним та національним законодавством

Надія Стефанів

Суддя Верховного Суду у Касаційному кримінальному суді

НШСУ

4 березня 2024 року

Міжнародні злочини

- Особливості міжнародних злочинів
- Види міжнародних злочинів
- Взаємозв'язок міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права з національним кримінальним правом

Види міжнародних злочинів

Найбільш серйозні злочини ('core' / grave international crimes):

- геноцид (genocide);
- злочини проти людяності (crimes against humanity);
- воєнні злочини (war crimes);
- злочин агресії (crime of aggression).

МГП та МП

Розпочата війна росії проти України є грубим порушенням міжнародного права
Міжнародне гуманітарне право є частиною міжнародного права, і застосовується
тоді, коли відбувається збройний конфлікт.

З метою припинення військових дій на території України та притягнення винних до відповідальності, наша держава звернулася за захистом до міжнародних судів

Міжнародні суди та трибунали

- Міжнародний суд ООН вирішує спори між державами, але не може переслідувати окремих осіб. Україна подала туди позов проти росії через вторгнення
- Міжнародний кримінальний суд розслідує найсерйозніші злочини у світі - геноцид, злочини проти людства, воєнні злочини та злочини агресії
- До появи МКС для розслідування воєнних злочинів створювали трибунали при ООН.

Міжнародні суди та трибунали

У 1998 році був заснований Міжнародний кримінальний суд.

Римський статут - документ, який ліг в основу цього органу, ратифікували 123 країни, серед яких немає ані росії, ані України

Але **Україна** кілька років тому визнала юрисдикцію МКС щодо злочинів, скоєних на її території, подавши дві заяви про розслідування відповідно до **п. 3 ст. 12 Римського Статуту**

Спеціальний трибунал у справі про злочин агресії проти України

СТ потрібен, щоб притягнути російське керівництво до відповідальності
4 березня було проголошено Декларацію про створення Спеціального трибуналу для покарання злочину агресії проти України подібно до Лондонської декларації 1942 року, яка заклала основу для Нюрнберзького трибуналу

Міжнародні злочини

У преамбулі Римського Статуту зазначено, що серйозні злочини не мають залишатися безкарними

Такі злочини:

- порушують фундаментальні цінності, що захищаються імперативними нормами породжують зобов'язання для всіх держав по їх переслідуванню;
- загрожують миру, безпеці та добробуту всього людства,
- заборонені загальним (звичаєвим) міжнародним правом,
- повинні переслідуватися на національному рівні

Національне законодавство

У чинному Кримінальному кодексі України термін «воєнний злочин» або «воєнне кримінальне правопорушення» відсутній.

Воєнний злочин - це винне, суспільно небезпечне, протиправне та каране діяння, що полягає в порушенні встановлених основними принципами міжнародного права *juscogens*, міжнародним гуманітарним правом правил ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру та злочинність яких визначена актами міжнародного кримінального права

Національне законодавство

- Водночас, необхідною умовою визнання злочину воєнним, з точки зору сучасних міжнародно-правових договорів та доктрини міжнародного кримінального права, є зв'язок зі збройним конфліктом міжнародного або внутрішнього характеру
- У КК України в різних статтях також уживаються терміни «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт», «воєнний стан», «війна» тощо, однак між ними не проводиться чіткого розмежування.

Суб'єкт, суб'єктивна сторона воєнного злочину, потерпілі

- **Потерпілі** у воєнних злочинах – цивільне населення, військовополонені
- **Правопорушники** – комбатанти, це політичні та військові керівники сторін конфлікту, які наділені особливими повноваженнями щодо застосування збройної сили, яке має свої межі
- **Спеціальні суб'єкти:**
 - 1) військовослужбовці;
 - 2) військовослужбовці, на яких покладено обов'язки з лікування хворих і поранених військовополонених і піклування про них;
 - 3) військовослужбовці, які не мають права на носіння в районі воєнних дій символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала;
 - 4) службова особа, що вправі віддавати наказ

Система воєнних злочинів за КК України

мародерство (ст. 432 КК); насильство над населенням у районі воєнних дій(ст. 433 КК); погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК); незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею (ст. 435 КК); порушення законів та звичаї війни (ст. 438 КК);

застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК). Найманство (ст. 447 КК України) також може прирівнюватися до воєнних злочинів, якщо спеціальною метою є використання найманців саме у воєнних конфліктах, що сприяє розширенню їх масштабів

Зобов'язання держави

- Чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та Додатковий протокол I до них від 8 червня 1977 року **зобов'язують** держави криміналізувати серйозні порушення міжнародного гуманітарного права у національному законодавстві
- Україною ця вимога виконана насамперед шляхом включення до Кримінального кодексу України статті 438 «Порушення законів та звичаїв війни».
- Крім того, держави повинні переслідувати в судовому порядку осіб, обвинувачуваних у вчиненні серйозних порушень міжнародного гуманітарного права чи передавати таких осіб державі, готовій здійснити подібне переслідування. Тобто на воєнні злочини (як і на інші види міжнародних злочинів) відповідно до Женевських конвенцій поширюється принцип універсальної юрисдикції

Перелік воєнних злочинів, що становлять серйозні порушення Женевських конвенцій

- умисне вбивство;
- катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти, умисне
- заподіяння тяжких страждань чи серйозного каліцтва, завдання шкоди здоров'ю;
- незаконне, невмотивоване і широкомасштабне руйнування і привласнення майна, не викликане військовою необхідністю, скоєне щодо осіб та майна, що знаходяться під захистом Конвенцій;
- примус цивільної особи чи військовополоненого служити в збройних силах ворожої держави;
- позбавлення особи права на неупереджене і нормальне судочинство;
- незаконна депортація, переміщення цивільної особи;
- незаконний арешт цивільної особи; взяття заручників (ст. 50 ЖКІ , ст.51 ЖКІІ , ст. 130 ЖКІІІ, ст. 147 ЖКІV).

Перелік воєнних злочинів

Додатковий протокол I 1977 року розширює перелік серйозних порушень Женевських конвенцій.

Загальний перелік воєнних злочинів закріплений у Статуті Міжнародного кримінального суду (Римський статут)

Елементи злочинів

Для того, щоб особа була визнана у вчиненні міжнародного (а не звичайного) злочину, необхідно встановити певні елементи таких діянь. Слід розрізняти:

- **Матеріальний / об'єктивний і ментальний / суб'єктивний елементи** конкретного злочину. Кожна стаття Статуту, яка визначає поняття злочинів (6, 7, 8, 8bis) частково визначає ці елементи. Більш детально вони визначені в нормативному документі МКС під назвою **Елементи злочинів**.
- **Загальні чи контекстуальні елементи** – це:

Елементи злочинів

- Склад злочину та елементи злочинів
- Матеріальні чи ментальні елементи які **повинні** бути обов'язково встановлені для кваліфікації діяння як **міжнародного** (а не ординарного) злочину, та **спеціальні елементи** – притаманні конкретним видам злочинів

Загальні (контекстуальні) елементи міжнародних злочинів

Загальні елементи – це ті об'єктивні чи суб'єктивні ознаки злочинів, які надають їм міжнародно-протиправний вимір. Встановлення їх є обов'язковим для кваліфікації діяння як міжнародного злочину. Містяться у відповідних статтях 6, 7, 8 та 8 bis Римського Статуту.

Наприклад, у випадку:

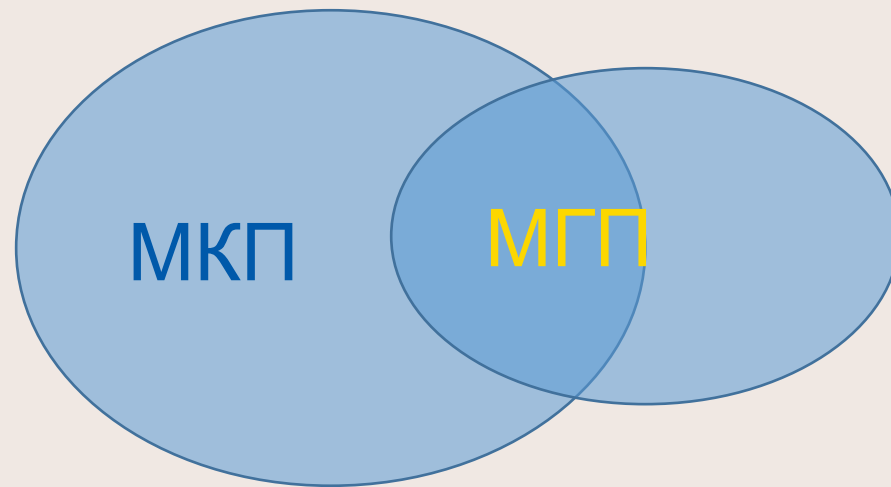
- геноциду – це **намір** знищити групу повністю або частково,
- злочинів проти людяності – це **широкомасштабний або системний** напад на цивільне населення,
- воєнних злочинів – це вчинення їх **під час збройного конфлікту та у зв'язку з ним,**
- злочину агресії – це **державно-організоване застосування сили.**

МКП та МГП

- Взаємовідносини між МКП і МГП можна зобразити як два кола, що пересікаються. Зона перетинання – це серйозні порушення норм МГП, які криміналізовані МКП як воєнні злочини
- МГП слугує для визначення і тлумачення основних ознак воєнних злочинів

Серйозні порушення норм МГП воєнні злочини

Серйозні порушення норм МГП = воєнні злочини

Принципи Міжнародного трибуналу у Нюрнберзі

Поняття «злочин» виведене за межі національного права і стало підставою індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародним правом

Вперше - поняття «міжнародний злочин»

МКП ТА МГП - ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Стаття 8 Статуту МКС кодифікує існуючі воєнні злочини і встановлює близько 50 порушень, виділяючи наступні 4 категорії:

1. Серйозні порушення ЖК у МЗК (Стаття 8(2)(a))
2. Діяння, заборонені звичаєвим МГП застосовним до МЗК (Article 8(2)(b))
3. Серйозні порушення) спільної ст. 3 ЖК у НМЗК (Article 8(2)(c))
4. Діяння, заборонені звичаєвим МГП застосовним до НМЗК (Article 8(2)(e))

КК УКРАЇНИ – ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

У національному кримінальному законодавстві традиційно використовують такі категорії воєнних злочинів:

- Воєнні злочини проти захищених осіб та об'єктів,
- Воєнні злочини проти права власності та інших прав захищених осіб,
- Воєнні злочини проти гуманітарних організацій та емблем, що надають захист,
- Використанні незаконних методів ведення війни,
- Використання незаконних засобів ведення війни.

Зв'язок правових норм

Ст. 8(1) Статуту: «Суд має юрисдикцію щодо воєнних злочинів, зокрема коли вони вчинені як частина плану чи політики або як складова при крупномасштабному вчиненні таких злочинів».

На відміну від злочинів проти людяності, **план, політика чи масштаб не є контекстуальними елементами воєнних злочинів.**

Один єдиний акт може становити воєнний злочин.

Зв'язок правових норм

Положення ст. 8(1)Статуту передбачено лише в контексті юрисдикції МКС

- Відповідно до ст. 17(1)(d) Статуту діяння має бути достатньо серйозним, щоб виправдати подальші дії Суду, тому не кожен воєнний злочин проходить через «сито» юрисдикційного відбору за цією ознакою тяжкості.
- Однак, це не виключає злочинності такого діяння і обов'язковості його переслідування в національній юрисдикції.

Воєнні злочини: ЗАГАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ

- 1) Збройний конфлікт - злочин вчиняється під час збройного конфлікту.
- 2) Зв'язок : між діянням обвинуваченого і збройним конфліктом має існувати контекстуальний зв'язок.
- 3) Серйозне порушення норми МГП: злочин має представляти собою серйозне порушення певної звичаєвої або договірної норми МГП

Воєнні злочини: ЗАГАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ

4) Індивідуальна кримінальна відповідальність: діяння має тягнути індивідуальну кримінальну відповідальність

5) Усвідомлення контексту ЗК: обвинувачений усвідомлював існування збройного конфлікту і статусу осіб, як захищених МГП

Загальний елемент: Збройний конфлікт

- Воєнні злочини вчиняють під час та у місці існування збройного конфлікту.
- Правовою основою поняття збройного конфлікту виступає визначене поняття, у справі Душко Тадіча (МКТЮ) - рішення Апеляційної палати
- Збройний конфлікт існує завжди, коли у відносинах між державами застосовується збройна сила чи має місце військова окупація (МЗК) або відбувається тривале збройне насильство між урядовими збройними силами і організованими збройними групами або між такими групами (НМЗК).

Можна вважати воєнним злочином

1. діяння порушує певне правило поведінки, встановлене МГП;
2. таке правило повинно бути закріплено в нормах міжнародного звичаєвого права чи у відповідних міжнародних договорах;
3. «серйозний» характер порушення
4. наслідком порушення є індивідуальна кримінальна відповідальність

Відповідно до рішення Апеляційної палати МКТЮ в справі відносно Д. Тадіча 1995

Суб'єкт злочину

- Особи, які можуть бути суб'єктами воєнних злочинів:
 - Військовий персонал або наділений схожими повноваженнями
 - Члени Урядів
 - Члени організованих збройних груп тощо.
- Воєнні злочини можуть вчинятися також цивільними особами.
 - У такому разі важливе значення матиме зв'язок діяння зі збройним конфліктом. Відповідно, цивільна особа може бути визнана винною у воєнному злочині у разі вчинення діянь проти збройних сил, цивільних осіб чи об'єктів, які користуються спеціальним захистом, і які відносяться до супротивної сторони.

Злочинні дії цивільних осіб, які не мають відношення до контексту збройного конфлікту, є одинарними злочинами.

Загальний елемент: Усвідомлення контексту ЗК

Відповідно, суб'єкт злочину може бути засуджений тільки якщо він чи вона усвідомлювали фактичні обставини існування збройного конфлікту.

Не існує вимоги щодо знання виконавцем фактів, які визначають характер конфлікту як МЗК чи НМЗК; існує тільки вимога щодо усвідомлення фактичних обставин, які визначають існування збройного конфлікту

Загальний елемент: Захищені особи

Загальна стаття 3 ЖК визначає захищених осіб як "осіб, які більше не беруть активної участі у воєнних діях, включаючи учасників збройних сил, які склали зброю, та осіб, які перестали брати участь у воєнних діях внаслідок хвороби, поранення, затримання чи з іншої причини".

Загальний елемент: Захищені особи

- Інші серйозні порушення законів та звичаїв війни визначають об'єкт нападу, наприклад, цивільне населення, цивільні об'єкти, персонал, який бере участь у гуманітарній допомозі, будівлі призначені для релігійних чи освітніх цілей.
- Деякі серйозні порушення МГП можуть вчинятися і проти комбатантів (віроломство) і у такому разі вони також вважаються захищеними особами.

Воєнний злочин у вигляді умисного вбивства (ст. 8 (2)(а)(і) Статуту)

ЕЛЕМЕНТИ:

1. Виконавець убив одну чи кілька осіб.
2. Така особа знаходилась під захистом однієї чи кількох Женевських конвенцій 1949 року.
3. Виконавець усвідомлював фактичні обставини: що свідчать про захищений статус.
4. Діяння мало місце в контексті МЗК і було пов'язано з ним.
5. Виконавець усвідомлював фактичні обставини, що свідчать про існування збройного конфлікту.

Зв'язок між нормами МГП, МКП та українського законодавства

- Норми МГП визнані та ратифіковані
- Застосування норм МГП та норм національного законодавства України – обов'язково
- Застосування норм МКП – рекомендовано (тлумачення норми, визначення понять)
- Розслідування та судове провадження воєнних злочинів в Україні та в інших державах

Воєнні злочини

Ст. 438 КК України **Порушення законів та звичаїв війни.**

Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій

Питання кваліфікації

Кваліфікація злочинних дій вчинених військовими на окупованих територіях під час збройного конфлікту

Суб'єкт злочину

Сукупність злочинів

Застосування міжнародних договорів – Женевські конвенції та Європейська конвенція + національне законодавство

Застосування міжнародного та національного законодавства

Норми міжнародного гуманітарного права
Воєнні злочини – глава XX КК України

Міжнародна співпраця, спрямована проти насильства стосовно мирного населення під час збройної агресії

Збір доказів та їх оцінка судом

Необхідність змін у законодавстві України

Вдосконалення диспозицій статей КК України на підставі правозастосування

Аналіз проблемних питань, термінології та оціночних понять

Приведення їх у відповідність з положеннями Конвенції

Строки давності до воєнних злочинів не застосовуються

- За цими Конвенціями жодні строки давності не можуть бути застосовані до воєнних злочинів, злочинів проти людяності, злочину геноциду - незалежно від часу їх вчинення
- До осіб, які вчинили воєнні злочини, передбачені ст. ст. 437, 438, 439, 442, 445 ККУ, не застосовується давність притягнення до кримінальної відповідальності та виконання обвинувального вироку (відповідно до ч. 5 ст. 49 та ч. 6 ст. 80 ККУ).

Обґрунтування судових рішень нормами МГП

- Суд встановлює фактичні обставини вчинення воєнного злочину
- Обвинувальний акт – формулювання обвинувачення
- Мотивувальна частина вироку
- Обґрунтування висновків нормами МГП

МГП, МКП та право України: захист потерпілих та покарання винних у вчиненні воєнних злочинів

Верховний
Суд

Дякую за увагу!